

Omwenteling in bedaarde teuredenheid

De remotie te Hilversum, januari 1795

JAN WILLEM SCHNEIDER

Dit jubileumjaar van “Albertus Perk” is in meer dan een opzicht opmerkelijk. Het twintigjarig bestaan van onze vereniging valt samen met het 200ste geboortjaar van de naamgever, die zich op zoveel gebieden in onze regio wist te onderscheiden. In zijn geboortjaar 1795 vond ook een zeer ingrijpende politieke en maatschappelijke omwenteling in ons land plaats. De Franse inval leidde tot de vorming van de Bataafse Republiek. De herdenking daarvan mag dan stilletes zijn verlopen, voor de redactie van dit blad is er alle aanleiding stil te staan bij de directe effecten van die omwenteling. Als plaatselijk historisch tijdschrift doen we dat met een beschouwing over de veranderingen die de ommekeer voor het dagelijkse leven in Hilversum anno 1795 met zich bracht.

Auteur is drs. Jan Willem Schneider (1933), die u als lezer van dit blad al kent van zijn pleidooi voor een Van Ravenswaaypad (zie Eigen Perk 1994-3). Hij was (remonstrants) legerpredikant in Hilversum, waar hij nog woont. Als voorzitter van de Algemene Vereniging voor Democratie heeft hij een bijzondere interesse voor de stichting van de Bataafse Republiek.

Het is dit jaar tweehonderd jaar geleden dat de Bataafse omwenteling plaatsvond. Op zondag 18 januari 1795 was prins Willem V, de laatste stadhouder, met een visserspink vanuit Scheveningen naar Engeland gevlucht. Op 19 januari werden te Amsterdam, maar ook in Leiden en Haarlem, de leden van de oude regering “geremoveerd” (dat wil zeggen: uit hun ambt gezet, verwijderd) en nieuwe, voorlopige besturen ingesteld. Zulke “remoties” vonden vervolgens plaats in alle steden en dorpen en in de provinciale staten, tenslotte gevolgd door de omzetting van de Staten-Generaal.

Het is hier niet de plaats de gehele geschiedenis van de Bataafse revolutie te beschrijven. We zullen ons beperken tot een schets van die geschiedenis om vervolgens de gebeurtenissen in Hilversum te bezien in de maand januari 1795.

De Bataafse tijd

De Bataafse omwenteling wordt wel de “fluwelen revolutie” genoemd, omdat zij zich – anders dan het Franse voorbeeld – zonder bloedvergieten voltrok. Het is merkwaardig gesteld met deze Bataafse revolutie: werd de 14de juli 1789, de val van de Bastille te Parijs, in 1989 op grootse schaal in Frankrijk herdacht, hier trokken de activiteiten in het kader van het “Tweede Eeuwfeest Nederlandse en Franse Revoluties”, waarvoor een speciaal comité werd opgericht, bijna alleen de aandacht van specialisten. Slechts een enkel artikel verscheen in de dag- en weekbladen.¹ Volgend jaar zal de herdenking van tweehonderd jaar parlementaire democratie, met de uitgave van een gedenkboek Tweede Kamer, wellicht een groter publiek bereiken.

Het is niet moeilijk de grote betekenis van de Bataafse Republiek – meer dan de aanloop tot de “Franse tijd” – aan te wijzen: de schepping van een eenheidsstaat, met een constitutie en een volksvertegenwoordiging, met algemeen kiesrecht voor mannen boven de twintig jaar, mits niet bedeed. De soevereiniteit van de provincies (ouder dan de vroegere Republiek) werd opgeheven; hun grenzen en zelfs de namen werden uitgewist. In plaats daarvan kwamen de departementen. Bestuur en rechtspraak werden radicaal hervormd, er kwam eenheid van belastingen, maten en gewichten, munt en tijdrekening. Op het gebied van onderwijs, spelling en taal van andere gebieden kwamen voor het eerst uniforme regelingen. Deze grondslagen van de moderne staat zouden in de jaren 1813-1815 bij de stichting van het nieuwe Koninkrijk grotendeels gehandhaafd blijven.

Een negatief beeld

En toch geniet de Bataafse tijd geen onverdeeld gunstige beoordeling in het historische besef van ons volk. Hij droeg een Frans, als vreemd ervaren stempel, zoals de Republiek ook roemloos ten onderging, eerst in

De Fransen trekken over de rivier de Waal bij Zaltbommel in het jaar 1794. Een gravure van C. Brouwer naar een tekening van J.A. Langendijk. (Atlas van Stolk, Rotterdam, FM 5285)

het Koninkrijk Holland (1806-1810), een creatie van Napoleon, en later zelfs ingelijfd in het Keizerrijk (1810-1813). Zeker, de Fransen verklaarden in hun proclamatie van 20 januari 1795: *Wij komen niet bij u om u onder het juk te brengen.*

Het Franse volk had aan de tiran, stadhouder prins Willem V, de oorlog verklaard, niet aan het Bataafse volk. Maar de rekening voor de bevrijding werd wel heel spoedig gepresenteerd en sloeg Oranjegezinden én Patriotten met ontzetting. De Franse aspiraties, in wezen nog die van Lodewijk XIV, reikten ver: de Rijn als grens, liefst annexatie van heel het aanslibsel van de grote rivieren. Dankzij kloek gevoerde onderhandelingen bleef de schade “beperkt” tot de afstand van Zeeuws-Vlaanderen, Maastricht, Venlo en omliggende en verspreide gebieden in het huidige Limburg, een schatting van honderd miljoen gulden, onderhoudskosten van een Frans leger en het recht van Frankrijk Vlissingen als oorlogshaven te gebruiken en op vrije vaart op de grote rivieren. Het negatieve beeld van de Bataafse tijd, versterkt door de gruwelen van de Franse revolutie, in de orangistische geschiedschrijving onder aanhangers van de confessioneel-gereformeerde of antirevolutionaire richting, werkte door in het algemeen aanvaarde historische besef, zelfs van de erfgenamen van de Verlichting en de beginselen van de Franse Revolutie.

Beperkte rechten voor andersdenkenden

Een enkel getal om de verhoudingen duidelijk te maken. Ons land telde toen ruim twee miljoen inwoners. De overgrote meerderheid behoorde tot de Gereformeerde (Hervormde) Kerk. De grootste minderheid werd gevormd door de rooms-katholieken, in sommige gebieden de meerderheid. De protestantse *dissenters*

(aanhangers van de leer der publieke kerk afwijkende opvattingen) telden naar verhouding grote aantallen: de doopsgezinden telden toen ruim 30.000, de lutheranen bijna 60.000 en de remonstranten bijna 4.500 zielen. Voorts waren er ruim 34.000 Hoogduitse en bijna 3.000 Portugese joden. Allen die niet tot de heersende kerk behoorden waren beperkt in hun rechten.

Wat voorafging

In september 1794 waren Franse troepen onder Pichegru Staats-Brabant binnengedrongen. In het Franse leger bevond zich, in de rang van brigade-generaal, Herman Willem Daendels (1762-1818). Hij was de overtuiging toegedaan dat de Nederlanders zich in het belang van het vaderland niet lijdelijk door de Fransen mochten laten bevrijden. Hij en andere uitgewekenen trachtten in verbinding te komen met de in het vaderland achtergebleven Patriotten. Doel was dat de in leeszelschappen verenigde revolutionair-gezinden tot actie zouden overgaan en overal revolutionaire comités zouden vormen om *desnoods op het laatste nippertje*, zoals Geyl² schrijft, de omwenteling te bewerkstelligen. Anders zou men, zoals de Oostenrijkse of Zuidelijke Nederlanden, het lot van een veroverd land ondergaan. Die vaderlandslievende gevoelens sloten niet uit dat Patriotten erop aandrongen dat de komst van het Franse leger vergezeld moest gaan van de vorming van revolutionaire gerechtshoven mét de guillotine (de door de Franse arts Guillotin “verbeterde” valbijl). Was dit alleen een overmoedig, maar gevaarlijk gebaar naar de Fransen?³ Sluis, Den Bosch, Maastricht en Nijmegen vielen in Franse handen. In Den Bosch was bij de overgave geen bepaling bedongen omtrent lijfsbehoud voor de *émigrés* – de voor de Franse revolutie uitgeweken geestelij-

Lotgevallen van een Hilversumse patriot

Na de restauratie van het stadhouderlijk gezag, dankzij Pruisische interventie in 1787, hadden duizenden Patriotten de wijk genomen naar de Oostenrijkse Nederlanden en Frankrijk. O.a. in Brussel en Duinkerken ontstonden toen zelfs algemeen-protestantse gemeenten. In die laatste plaats bevond zich ook Frans Reinier du Bois, doctor in de medicijnen. In een brief aan de municipaliteit van Hilversum, gedagtekend *Dunkerque, 12 messidor van het derde jaar der Franse république*⁸, beklagde hij zich bitter over het gebrek aan belangstelling van enige Patriot voor de ellendige staat waarin hij zich met de zijnen bevond. De klacht over de totale verarming van de uitgewekenen en het gebrek aan steun van de zijde van de welgestelden onder hen, was algemeen.

Du Bois werd in 1728 te Maastricht geboren. Hij praktizeerde in Hilversum, waar zijn huis bij de brand van 1766 verwoest werd. In dat jaar werd zijn nieuwe huis gebouwd dat in 1787 door de Prinsgezinden werd geruïneerd, waarbij zijn bibliotheek en alle overige goederen verloren gingen. Na zijn terugkeer raakte hij blijkens bewaarde correspondentie betrokken in de partijstrijd der Patriotten. Hij overleed te Hilversum, waar hij op 30 december 1809 werd begraven.¹⁹

ken en leden van de adel –, die de Fransen ook na de periode van de *Terreur* plachten te fusilleren. Het Staatse leger en de troepen van de bondgenoten, de Britse en de weinig talrijke Oostenrijkse, trokken zich terug of gaven zich over. Pruisen hield zich afzijdig. De bevolking zag trouwens de onder Engelse vlag opererende troepen graag vertrekken in de richting van Hannover, waar zij vandaan kwamen (Hannover was toen verbonden met de Britse kroon). Zij waren zich te buiten gegaan aan allerlei uitpattingen.

Weerslag in Hilversum

Het kan niet anders dan dat deze berichten ook de bevolking van Hilversum bereikten, al was er nog geen dagblad en zelfs geen wekelijkse krant. Verder vonden er ook door Hilversum troepenverplaatsingen plaats. In oorlogstijd konden goederen of diensten van de burgers gevorderd worden, de zogenoemde rekwisities. Wel konden de kosten daarvan gedeclareerd worden bij het plaatselijk bestuur. Zo vinden we in de *Dorpsrekening van Hilversum 1 februari 1794-31 januari 1795*⁴ uitgaven op 30 augustus, 14 november, 27 en 30 december 1794, 6, 8, 9 (tweemaal) en 15 januari 1795 voor het transport van militaire bagage, voor het brengen van een brief en voor het als gids optreden. Tevens

vinden we op 9 september een post voor onkosten voor de inzameling van liefdegaven ten dienste van het land, die in de tweede week van september 1794 plaatsvond. Er werden daartoe vijf zittingen in het Rechthuis gehouden. De Hilversumse bevolking steunde deze collecte voor 's lands verdediging royaal: er werd meer dan f2.000 ingezameld. Ook konden de mannen zich op het Rechthuis als vrijwilliger melden om het *Vaderland, onder Gods zegen, te helpen verdedigen tegen een vijand, voor wie geen godsdienst, noch kerken heilig, geen goederen of eigendommen verzekerd, en geen wreedheden te gruwelijk zijn*. Op de eerste dag meldden zich al tussen de vijftwintig en dertig mannen. In de middag vond een bijzondere kerkdienst plaats waarin ds. Frederik Ham voorging.⁵ De volgende ochtend vertrokken zij.

Nachtwacht

Eén ding uit die laatste maanden van 1794 trekt nog onze aandacht. Men kende in alle steden en dorpen het instituut van de nachtwacht. Helaas is het reglement van die te Hilversum verloren gegaan, zodat het niet duidelijk is hoe deze georganiseerd was. In de regel moest iedere weerbare volwassen man een paar maal per jaar wachtlopen. Men kon deze beurten alleen laten waarnemen door daartoe aangestelde loonwakers. Op 19 november besloot het dorpsbestuur dat het wegens de troebele tijdsomstandigheden niet ondienstig zou zijn dat de gewone nachtwacht zou worden verdubbeld. Er werden acht mannen aangesteld, terwijl in dezelfde vergadering meegedeeld werd dat diverse inwoners al eerder de bereidheid zouden hebben getoond zelf een extra nachtwacht uit te voeren.⁶

De Fransen in het Gooi

Men had na de val van Nijmegen gehoopt dat het Franse leger winterkwartieren zou betrekken, terwijl de Staten-Generaal besloten vredesonderhandelingen aan te knopen. Maar de Fransen lieten zich daardoor niet weerhouden om op 27 december 1794 tot het offensief over te gaan. In de strenge winter waren de grote rivieren bevroren en was Nederlands belangrijkste weermiddel, de Hollandse Waterlinie, krachteloos geworden. Op 15 januari 1795 besloten de Staten van Utrecht de capitulatie aan te bieden, enige dagen later had de Franse divisie-generaal Macdonald, commandant van de Eerste Divisie van het Noorderleger, zijn hoofdkwar-

tier in Laren gevestigd en de commandant van de vesting Naarden gesommeerd de plaats over te geven.⁷ Overall in Gooiland werden Franse militairen ingekwartierd; in Hilversum arriveerden de eerste Fransen rond de 18de januari. Door de lange aanvoerlijnen en de strenge vorst was hun ravitaillering een groot probleem geworden. Ook Hilversum zou met de rekisities te maken krijgen. Op 19 januari waren de Fransen in Amsterdam waar het volk op de Dam, dat voortaan "Plein der Revolutie" zou heten, rond de Vrijheidsboom danste.

Het dorpsbestuur van Hilversum

Tien dagen na de komst van de Fransen in Hilversum vond, op 28 januari 1795, de "remotie" plaats. Welk bestuur werd daarmee verwijderd? Hilversum was toen een dorp van ruim drieduizend inwoners, die voornamelijk leefden van de textielnijverheid en van landbouw en veehouderij. Men telde toen ongeveer zeventig boerderijen met in totaal vijfhonderdnegentig stuks rundvee en honderdtweeënveertig paarden. Men kwam in de eerste dagen na de remotie tot deze laatste telling in verband met de rekisities.

Het bestuur bestond uit schout, schepenen, raden en buurmeesters. Schout en schepenen vormden tevens het gerecht. De schout werd benoemd door de baljuw van Gooiland. De baljuw was de vertegenwoordiger van de Staten van Holland en West-Friesland en de hoogste gezagsdrager in de regio (men zou in die regionale indeling, die in het in de jaren 1813-1815 ontstane nieuwe Koninkrijk niet hersteld werd, de historische grondslag kunnen vinden voor de huidige gewestelijke organen). De baljuw benoemde eveneens de vijf schepenen die op hun beurt weer de vier dorpsraden en de twee buurmeesters kozen. De beide laatsten vormden het dagelijks bestuur van het dorp. Zij hadden zitting voor een periode van twee jaar. Ieder jaar werd één nieuwe buurmeester gekozen. De langstzittende of oudste buurmeester beheerde de dorpskas en legde hierover aan het einde van het boekjaar verantwoording af aan schout en schepenen. Voor de administratie hadden dorpsbestuur en gerecht tezamen één secretaris in dienst.

Eind 1794 was Gerrit Corver Hooft de baljuw; als schout trad Wessel ten Dam op. Secretaris was Cornelis de Mol, die slechtiende was en zich daarom genoodzaakt zag een plaatsvervanger aan te stellen in de persoon van Hendrik de Blinde (een wonderlijke naam,

gelet op de reden tot de benoeming van deze substituut-secretaris). De beide buurmeesters waren Gerrit Rijkszoon Vlaanderen en Pieter Bosdam. Het was Gerrit Vlaanderen die als langstzittende de al genoemde dorpsrekening heeft opgemaakt.⁸

De remotie op 28 januari 1795

Het Notulenboek der Municipaliteit van Hilversum⁹, begonnen op 28 januari 1795, begint met het Kort verslag van het voorgevallene bij de remotie der vorige regenten. In de vroege morgen van woensdag 28 januari 1795 kwam een der leden van het Comité revolutionair te Amsterdam in Hilversum met een missive voor de commandant der Franse troepen, waarin hem verzocht werd de verandering van het bestuur te bevorderen. Nog diezelfde morgen werd omgeroepen dat iedere burger verzocht werd op te komen en dat om tien uur op het Oude Kerkhof een nieuwe regering zou worden verkozen. Wegens het regenachtige weer vergaderde een menigte burgers in de Grote Kerk en ging over tot de verkiezing. Daar werd met algemene stemmen Jan Cramer, doctor in de medicijnen, tot president uitgeroepen. Hij bedankte uit hoofde van zijn affaire. Naast zijn beroepsbezigheden zullen zijn opvattingen wel een rol gespeeld hebben. In een brief van F.R. du Bois¹⁰, toen naar het vaderland teruggekeerd, wordt hij een medestander van de Oranje-boeven genoemd!

Daarop werd besloten dat na hem geen bedanking meer zou worden aanvaard. Tot president werd nu benoemd Gerbert Reyn, die deze post ook aanvaardde (wat ook moeilijk anders kon, gelet op het voorgaande besluit). Vervolgens werd bij stemming met briefjes Jan Cornelisz. Reyn tot Maire, burgemeester, gekozen.¹¹ Tot provisioneel (voorlopig) secretaris werd Jan Fennis uitgeroepen. Daarop werden door de vergadering twaalf kiezers benoemd die een nominatie van achttien personen formeerden. Door stemming met briefjes werden uit hen negen tot leden der provisionele municipaliteit verkozen, en wel de burgers Hendrik Andriessen, Cornelis van der Heyden, Lammert de Rijk, Jan de Wit, Jan Alders, Harmen Reyn, Jan Cornelis de Jong, Jan Perk en Johannes de Wilde. Van hen excuseerde alleen Jan Perk zich uit hoofde van zijn gedurige afwezigheid, betrekking en afmatting sedert de aankomst der Franse broeders. Doch dit excuus werd volgens bovenstaand besluit noch door de vergadering noch door de

overige leden der municipaliteit aanvaard en zo accepteerde Perk tenslotte zijn benoeming.¹²

De nieuw gekozen municipaliteit verbleef na het vertrek uit de kerk korte tijd in de *Grote Herberg* en vervoegde zich bij de Franse commandant. Deze sprak gelukwensen uit en verzocht hun rust en orde te bewaren. Daarop begaven de Amsterdamse gedeputeerde en de adjudant der Fransen (de aan de commandant toegevoegde officier of onderofficier) zich met de nieuwe municipaliteit naar het Raadhuis, waar de oude regering in vergadering was (het oude Rechthuis of Raadhuis aan de Kerkbrink had toen nog niet de bouwkundige wijziging ondergaan; deze is uit 1881). Door de provisioneel-secretaris werd een aanspraak voorgelezen. De tekst van deze proclamatie is afzonderlijk bewaard gebleven en vermoedelijk te Amsterdam opgesteld. De tekst is met enige verschillen *geïnsereerd* (ingevoegd) in de notulen (*Door de meergemelde gedeputeerde van Amst[er]dam woordelijk opgegeven*) (zie voor de proclamatie en de transcriptie de volgende blz.).¹³

De oude regering ging terstond af. De nieuw-aangestelden brachten diezelfde avond door met de nodige schikkingen omtrent gevorderde rijtuigen, inkwartieringen enz. Dat is een onderwerp dat wij nog vele malen zullen tegenkomen.

29 januari 1795: de Grote Kerk gevorderd

Op donderdag 29 januari 1795 vond een zitting plaats waarin men zich opnieuw bezighield met bovengenoemde onderwerpen. In de middag kwam een onder de Commissaris van Oorlog (er werden voor allerlei gemeenschappelijke zaken commissies en comités ingesteld) gestelde officier terstond de sleutels van de gereformeerde (hervormde) kerk opeisen om deze tot een magazijn van hooi en haver te gebruiken. Deze opeising moet de nieuwe bestuurders wel met ontzetting geslagen hebben, al wordt er van hun gevoelens geen letter in de notulen vermeld. Zij werd door alle leden eenparig afgeslagen. De commissaris kwam nu zelf en eiste zonder omslag de sleutels. Terwijl men hem de ongeschiktheid van de kerk aantoonde, vervoegde Perk zich bij de Franse commandant en gaf de verlegenheid te kennen waarin de municipaliteit zich bevond. De commissaris kwam op dat ogenblik binnen en drong er met instemming van de commandant sterk op aan in het opgeëiste te bewilligen. Perk aar-

Jan Jansz. Perk (1758-1823) behoorde tot de vijf in 1794 benoemde schepenen en was het enige lid van het oude dorpsbestuur dat niet afgezet werd. Hij was tevens de enige protestant in het nieuwe bestuur. De meerderheid van de bevolking bestond uit oud- en rooms-katholieken, die voor het eerst gebruik konden maken van burgerrechten. Het pleit voor de populariteit van deze zeer ontwikkelde veerschipper. Zijn eerste huwelijk was met een dochter van Hendrik de Blinde, die in 1793 overleed. Uit een tweede huwelijk werd op 15 april 1795 Albertus geboren. Jan Jansz. bekwaamde zich als notaris, in die hoedanigheid geboycot door De Blinde en andere leden van de protestantse Oranjepartij en de regentenklasse. (coll. Goois Museum)

zelden om heen te gaan en waagde (!) het nog eenmaal te verzoeken dat deze onaangenaamheid mocht worden voorkomen. Tenslotte zei de commandant dat zij, indien zij meenden in hun rechten bekort te worden, schriftelijk hun belang konden indienen. Daarop werd een brief geschreven waarin de provisionele municipaliteit het vrije gebruik der kerken van de onderscheidene religies verzocht, zonder welke zij hun godsdienstoefeningen niet op een behoorlijke wijze konden vervullen. Zij verwachtten dit voorrecht van de edelmoedigheid van de commandant, intussen belovende alles wat zij kunnen te zullen doen om de nodige bergplaatsen te bezorgen.

Op de bres voor de godsdienstvrijheid

De nieuwe bestuurders waren dus zo verstandig het vrije gebruik van alle kerken te bepleiten. Dat waren, naast de oude dorpskerk, de “Achterhofse kerk” – een schuilkerk, oorspronkelijk een boerderij – van de

Proclamatie
De Provisioneële Wettige Representanten van
t Volk van Hilversum, Gekoosen door de vrije en al
gemeene volk stem, van bovengem. gemeenschap,
Geeven Uw, die tot dit verr. de Regeering over deese
plaats hebt in handen gehad, te kennen, dat gij L.
het vertrouwen der Burgerij hebt verloren, (uitge-
sondert den Burger Jan Perk) Gij L. zult gere-
kent worden ontslaagen te worden Zijn van Uw
Regeerings Posten. Gij L. zult weder keeren in
den Kring der werkeloosen Burgerij, in zoo verr. het
Uw Regeerings Posten aanbetreft. (Uitgenoomen
den bovengem. Burger Jan Perk, dewelke de alge-
meene goedkeuring heeft weggedraagen).

Alle Amptenaaren en Ampten, Zullen Provi-
sioneel blijven continueeren, uitgenoomen, Schout
en Secretaris, welke meede door deese van hun posten
ontslagen zijn, en voor het overige tot dat
daar omtrent nadere beschikkingen Zullen gemaakt
worden. Gij L. zult zonder verhooren deese Raad:
Zult verlaaten, om Plaats te maaken, voor de
Provisioneële Wettige volk Representanten.

Hilversum den 28 Janu. 1795

't Eerste Jaar herstelde Bataafsche Vrijheid

Gerbert Reyn, President
van de provisioneële Representanten
[Doorhaling: Jan Cornelisz. Reyn] In Kennis van mij

J. Fennis
provisioneële secretaris

De proclamatie van 28 januari 1795. De tekst is door ons letterlijk weergegeven, met weglating van de zogenaamde u-haak (het teken dat men destijds op de u zette) en met aanvullingen van afkortingen tussen haakjes [...]. (coll. Streekarchief Hilversum)

Proclamatie

De Provisioneële Wettige Representanten van 't volk van Hilversum, Gekoosen door de vrij[e] en algemeene volk stem van bovengem[elde] gemeenschap, Geeven Uw [in de notulen: U], die tot dus verr[e] de Regeering over deese plaats hebt in handen gehad, te kennen, dat gij L[ieden] het vertrouwen der Burgerij hebt verloren, (uitgesondert den Burger Jan Perk). Gij L[ieden] zult gerekent worden ontslaagen te [doorgehaald: worden] zijn van Uw Regeerings Posten. Gij L[ieden] zult weder keeren in den Kring der werkeloosen Burger, in zoo verr[e] het Uw Regeerings Posten aanbetreft. (Uitgenoomen den bovengem[elden] Burger Jan Perk, dewelke de algemeene goedkeuring heeft weggedraagen).
Alle Amptenaaren en Ampten, zullen Provisinooreel [in de no-

tulen: Provisioneel] blijven continueeren, uitgenoomen, Schout en Secretaris, welke meede door deese van hun posten ontslaagen zijn, en voor het overige tot dat daar omtrent nadere beschikkingen zullen gemaakt worden. Gij L[ieden] zult zonder vertoeven deese Raadzaal verlaaten, om Plaats te maaken, voor de Provisioneële wettige volks Representanten.
Actum [uit Latijn: gedaan, verhandeld] Hilversum den 28 Janu[arij] 1795
't Eerste Jaar der herstelde Bataafsche Vrijheid
Gerbert Reyn, prezident van de provizioneele representanten [Doorhaling: Jan Cornelisz. Reyn] In Kennis van mij J. Fennis, provisioneel secretaris

Rooms-katholieke Kerk van de Oud-Bisschoppelijke Clerezie (later als “oudrooms” of “oud-katholiek” aangeduid), de Sint-Vituskerk, in 1784 gesticht door de rooms-katholieken die dan de grootste groepering in het dorp vormden,¹⁴ en de synagoge, waarvan in 1788 de hoeksteen werd gelegd en die in het jaar daarop in gebruik was genomen.¹⁵ De protestantse dissenters telden hier slechts enkele verspreide leden.

De woorden, uit de oproep van september 1794, om het vaderland te verdedigen tegen een vijand voor wie geen godsdienst, noch kerken heilig zijn, werden wel heel spoedig bewaarheid. In Frankrijk zelf waren zelfs de beroemdste kathedralen geconfisqueerd en voor allerlei profane doeleinden in gebruik genomen.

De brief werd vertaald en aan de commandant overhandigd. Deze zond het verzoek met zijn goedkeuring en “reflectiën” naar de Commissaris van Oorlog, die tenslotte ook van de vordering afzag mits een geheel leeg huis werd geleverd, wat met veel moeite en bebloften gelukte.

De extra nachtwacht werd op voorstel van de Franse commandant afgedankt omdat alle daartoe geschikte plaatsen door de Troupes tot onderscheiden gebruiken bezet waren. Waren er geen geschikte wachtlokalen of waren alle belangrijke punten al met Franse wachtposten bezet?

30 januari 1795: ‘Bedaarde tevredenheid’

Op 30 januari 1795 werd, aldus de notulen van die dag, een door enige jongelieden van tevoren vervaardigde vrijheidsboom voor het Raadhuis geplant, terwijl vlaggen op de torens van kerk en Raadhuis werden geplaatst. De plaatselijke commandant ontving het verzoek op het Raadhuis te komen en deed, om de gebeurtenissen enige luister bij te zetten en de orde te bewaren, enige huzaren opzitten (te paard stijgen). De president der municipaliteit hield een korte aanspraak waarin hij de hoop uitsprak dat het volk dat vertrouwen, dat het door hun verkiezing getoond had in de leden te stellen, zou behouden, terwijl zij gaarne alles zouden doen wat in hun vermogen lag om het welzijn der burgers te bevorderen. Deze toespraak werd met algemeen gejuich beantwoord. De commandant liet de menigte nog zeggen dat de Fransen afkerig waren van alle *désordres* (wanordelijkheden), dat alle vorige dingen moesten vergeten en verschillen vergeven worden en dat op dit stuk door hem nauwlettend toezicht zou

worden gehouden. Een en ander liep met blijken van *bedaarde tevredenheid* af.

31 januari 1795: ‘Niet weinig bekommering in de gemoederen’

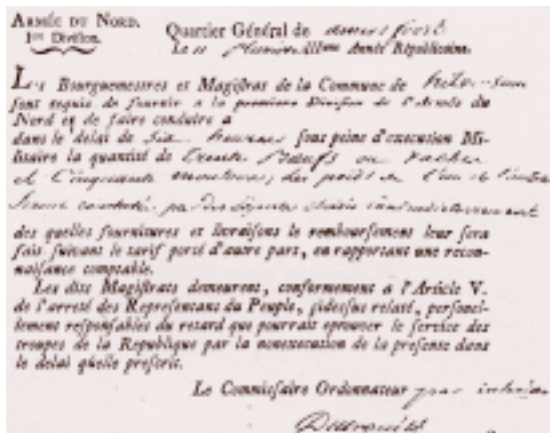
In de zitting van 31 januari 1795 moest men zich opnieuw bezighouden met de vordering van een huis om zieken te plaatsen die wegens de aard der ziekte niet in het hospital konden geplaatst worden. De eerder al genoemde adjudant nam tenslotte genoegen met het achterhuis van Meinderd Vlaanderen.

Vervolgens werd binnen de tijd van zes uren gerekwierd op het plein voor het Raadhuis te leveren: dertig ossen of koeien en vijftig schapen. Deze rekwisitie *baarde niet weinig bekommering in de gemoederen*. Maar gelukkig herinnerde Jan Perk zich dat de gewezen schout aan de vorige regering gezegd had, dat de baljuw Corver Hooft edelmoedig had aangeboden, in zulk geval van zijn vee gebruik te maken om daardoor de huislieden te vrijwaren. (Maar bij zulke gevallen had hij waarschijnlijk alleen gedacht aan het eigen Staatse leger en niet aan dat van vreemde bevrijders.) Aldus werd besloten: dertig stuks vee uit de stal van Gerrit Corver Hooft, bij de plaatselijke boeren elk een of twee schapen. Het geleverde vee werd getaxeerd en op prijs gesteld, waarna een schuldbekentenis werd afgegeven. Tenslotte vorderden de Fransen nog een stal voor twaalf paarden. Zij gebruikten formulieren die kennelijk eerder in de voormalige Oostenrijkse Nederlanden ingevoerd waren en waarin sprake is van leveranties door individuen en gemeentebesturen *du Pais Conquis*, het veroverde land.¹⁶ In de praktijk maakte het niet uit of men veroverd of bevrijd was!

In het Kerkeboek, na de brand van 1766 opnieuw aangelegd, volgen op de notulen van de kerkeradsvergadering van 18 oktober 1794 die van 3 mei 1795. Men was dus langer dan een half jaar niet in vergadering bijeen geweest, ondanks of wegens de ingrijpende gebeurtenissen in dorp en land. De enige aantekening die daarnaar verwijst, vermeldt dat op 15 februari 1795 het heilig Avondmaal is bediend, *'t welk wegens gedurige en sterke inquantiering der Franse Troupen niet eerder konden geschieden*.¹⁷

Slotsom

Onze slotsom is dat de Bataafse omwenteling te Hilversum, tien dagen na de intocht van de Fransen ter plaatse, zich voltrokken heeft dankzij een initiatief van

Fragment van een formulier voor de vordering van dertig koeien en vijftig schapen, gedagtekend Le 11 Pluviôse III-ième Année Républicaine, dat is 30 januari 1795. (coll. Streekarchief Hilversum)

buitenaf, namelijk het Comité révolutionnaire Amsterdam. Wel kon de verwerving van volledige burgerrechten en de instelling van een nieuw bestuur op de instemming van de meerderheid der bevolking rekenen. Dat zich geen wraakoefeningen van Patriotten jegens de leden der Oranjepartij, molestatie van de oude regenten of plundering van huizen van welgestelden voordeden, zal minstens evenzeer hebben samengehangen met de rustige geaardheid van de dorpsbevolking als met de dreiging van de Franse wapens tegen alle *désordres*. De gevoelens van bedaarde tevredenheid werden bij alle partijen verdrongen door niet weinig bekommerning in de gemeedren. De vordering van het grootste kerkgebouw droeg een provocatief karakter, de opgeëiste aantallen koeien en schapen gingen ver boven de behoeften van de hier gelegerde troepen.

Onder de fraaie leuze van vrijheid en gelijkheid werd het nieuwe bestuur onder druk gezet en de bevolking geplunderd. Al in die eerste dagen werd in de ziel van het volk een stempel gedrukt dat heel de Franse tijd zou blijven behouden.

Noten

ADH = Archief dorpsbestuur Hilversum, 1766-1850 DTB = Doop-, trouw- en begraafboeken Hilversum Alle hier genoemde archieven berusten bij het streekarchief voor het Gooi en de Vechtstreek te Hilversum, tenzij anders vermeld.

1. Menzo Willems, 'Bataafse revolutie van 1795 goed voor latere democratie. Met dank aan de patriotten', in *De Telegraaf*, 14 januari 1995; Henk Biersteker, 'Een fluwelen revolutie', in

HN-Magazine, 21 januari 1995, 36-37; Peter J. Latjes, 'Gelijkheid, vreugde & verdriet', in *Katholiek Nieuwsblad*, 31 maart 1995; 14-23; Willemien Schenkeveld, 'De Franse tijd in Naarden, 1795-1995. Hoe de Vesting onder de Vrijheid zuchtte', in *De Gooi- en Eemlander*, 7 september 1995.

2. P. Geyl, *Geschiedenis van de Nederlandse stam*, deel VI (1792-1798), Amsterdam/Antwerpen 1962², 1518.
3. L.G.J. Verberne hield dit extremisme voor overmoed en een gebaar naar de Fransen, in Gogel en de uniteit, Nijmegen/Utrecht 1948, 6.
4. De Dorpsrekening van Hilversum 1 februari 1794–31 januari 1795, van een toelichting voorzien door H.A.R. Hovenkamp (archiefpublicatie nr. 2), Streekarchief voor het Gooi en de Vechtstreek, Hilversum 1994, 32 blz.
5. Ds. Ham was op 13 juli 1788 als predikant te Hilversum bevestigd; hij overleed op 1 juli 1810. Archief Hervormde gemeente Hilversum, 1746-1951, inv. nr. 8, naamregister der predikanten van de Gemeente van Hilversum en Laren.
6. Hovenkamp, a.w., 21.
7. De sommatie (in afschrift bewaard in het stadsarchief Naarden) is gedagtekend "Le 2 Pluvios de l'an troisième de la République Française une et indivisible". De Franse republiek had de christelijke tijdrekening afgeschaft; 22 september 1792 werd de 1ste dag van het 1ste jaar der Republiek. Pluviôse is de vijfde of regenmaand en loopt van 20 januari tot 20 februari. 2 pluviôse was dus 21 januari 1795. Volgens een aantekening uit 1888 op het afschrift zou de sommatie op 19 januari zijn gedaan en twee dagen later door de capitulatie zijn gevolgd. Dezelfde voorstelling bij A.C.J. de Vrankrijker, *De historie van de vesting Naarden, Haarlem/Naarden 1978*³, 106v.
8. Hovenkamp, a.w., 13.
9. ADH, inv. nr. L 4-1, notulen 28-31 januari 1795. Municipaliteit is het van de Fransen overgenomen woord (*municipalité*) voor: gemeenteraad, gemeentebestuur.
10. ADH, inv. nr. 25, ingekomen stukken vanaf 26 juni 1795, brief van 13 februari 1796.
11. Maire is een van de Fransen overgenomen benaming, afkomstig van het Latijnse *maior*, de meerdere; vgl. meier, hofmeier.
12. P.W. de Lange, *Grepen uit Hilversums historie van 900-1800*, Hilversum 1990, 83-88.
13. ADH, inv. nr. 6-2, ingekomen stukken 1795.
14. Martien Parmentier, '(Oud-)Katholiek Hilversum 1589-1989', in *Eigen Perk IX* (1989), 45, 47.
15. E.J. Pelgrim, 'Joods Hilversum. Verslag van de ledenavond van 27 oktober 1993', in *Eigen Perk XIV* (1994), 41.
16. ADH, inv. nr. 190 (afgebeeld in Hovenkamp, a.w., 29).
17. Archief Hervormde gemeente Hilversum, 1746-1951, inv. nr. 8, kerkeboek.
18. Dat is volgens de Franse republikeinse kalender de tiende of oogstmaand van dat jaar ofwel 30 juni 1795. ADH, inv.nr. 25, ingekomen stukken vanaf 26 juni 1795.
19. DTB Hilversum, inv. nr. 15. Over hem ook Martien Parmentier, 'Cornelis Hendriksz Dirksz de Jagers kroniek van Hilversum 1766-1801', in *Eigen Perk IX* (1989), 73v.